

KÖZLEMÉNYEK

Zwei unbekannte Drucke von Luther-schriften in Sopron. Die Bibliothek der evangelischen Gemeinde A. B. in Sopron besitzt eine stattliche Anzahl von Kolligaten aus dem 16. Jahrhundert, welche im Katalog unter dem Titel *M. Luther: Kleinere Schriften* ein unscheinbares Dasein führen. Bei einer genaueren Durchsicht und bibliographischen Bearbeitung dieser Bände konnten zwei, bisher unbekannte Drucke von Luther-Schriften festgestellt werden. Sie sind nicht nur den Herausgebern der kritischen Gesamtausgabe der Werke LUTHERS, der sog. Weimarer Ausgabe (abgekürzt: WA), sondern auch der vor kurzem erschienenen und bislang vollständigsten Bibliographie der LUTHER-Schriften von BENZING¹ unbekannt geblieben. Deshalb dürfen diese Schriften, welche in Sopron entdeckt wurden, auf das Interesse einer weiteren Öffentlichkeit rechnen.

I. In dem Sammelband *Lc 187* befindet sich folgende LUTHER-Schrift:

Das Magnificat Verteutschet // vnd aussgelegt durch D. // Martinum Luther Aug. / Vuittemberg

Der Druck — bestehend aus 44 Blättern in 4°, wobei die letzte Seite leer bleibt, — stammt aus der Offizin des Johann SINGRIENER in Wien². Es handelt sich um eine genaue Nachbildung des bei Melchior LOTTER D. J. in Wittenberg erschienenen Originaldruckes.³ SINGRIENER versuchte auch bei diesem Druck unerkannt zu bleiben.⁴ Er übernimmt den Blattspiegel und innerhalb dessen womöglich auch die Zeilen-Einteilung vom Originaldruck, doch mit einigen kleineren Unterschieden. Er verwendet nämlich etwas größere Typen als LOTTER, deshalb kommt es vor, daß im Wittenberger Druck auf einigen Seiten je um eine Zeile mehr steht als bei *Singriener*. Dieser holt aber auf der jeweiligen nächsten Zeile seine Vorlage ein, so daß die Blattzahl bei beiden Drucken die gleiche bleibt. Der auffälligste Unterschied zeigt sich in der von seiner Vorlage abweichenden Rechtschreibung.⁵

In dem gleichen Kolligat befinden sich noch zwei weitere, durch SINGRIENER hergestellte Nachdrucke von LUTHER-Schriften: „*De captivitate Babylonica ecclesiae praeludium*“ (1520)⁶ und „*De abroganda missa privata*“ (1522).⁷

¹ Josef BENZING: *Lutherbibliographie, Verzeichnis der gedruckten Schriften Martin Luthers bis zu dessen Tod*. Baden-Baden, 1966.

² Diese Feststellung verdanke ich Herrn D. Dr. Hans VOLZ in Göttingen, der mich bei der Bibliographierung der Kolligate freundlicherweise mit selbstloser Hilfe unterstützte. Die genaue Identifizierung des Druckes vollzog Herr Dr. Josef BENZING in Würzburg. Beiden Herren spreche ich hier meinen herzlichen Dank aus.

³ In WA 7,540 unter A angeführt. Vgl. BENZING, a. a. O. Nr. 855.

⁴ Vgl. Helmut LANG: *Johann Singriener in Wien als Luther-Nachdrucker*. In: *Das Antiquariat*, Bd. XVII, 1966. S. 282/2.

⁵ Einige Beispiele aus der Übersetzung des Magnificat-Textes: Jm, jres, jerer (für ihm, usw.), sein, ein diesen, eingang, diennet bei SINGRIENER: yhm, yhrs, yhrer, seynn, eyn, dießen, eyngang, dienet, bei *Lotter*, usw.

⁶ Vgl. BENZING, a. a. O. Nr. 707; LANG a. a. O. Nr. 14.

⁷ Vgl. BENZING, a. a. O. Nr. 999; LANG a. a. O. Nr. 11.

Außerdem besitzt die Bibliothek in der Ausgabe von SINGRIENER noch zwei weitere LUTHER-Schriften: im Kolligat *Lc 168 Ein Unterricht der Beichtkinder über die verbotenen Bücher* und im Kolligat *Lc 194 Der 36. Psalm Davids* beide aus dem Jahre 1521.⁸

II. Im Sammelband *Lc 170* befindet sich folgender aus nur 2 Quartblättern bestehender Druck:

Welche person verpoten // seind zu eelichen in der hailigen Schrifft //
bayde der freund-schaft vnd // Mogschafft. // Martin Luther.

Unter dem Titel ist ein mit Einfassung umgebener Holzschnitt angebracht, darstellend einen Mönch, der mit einem Mann spricht. Der Druck stammt von dem bekannten Buchdrucker Jörg NADLER in Augsburg. Der Holzschnitt auf dem Titelblatt „ist ein genauer, aber im Detail schlichter Nachschnitt eines Holzschnittes von Peter Schöffner in Mainz von ca. 1515.“⁹

Leider ist über die ersten Besitzer dieser Kolligate nichts Genaueres auszumachen. Die Bände sind wohl sehr früh, wahrscheinlich um 1525–1530 gebunden worden und enthalten zum großen Teil LUTHER-Schriften, welche mit wenigen Ausnahmen aus süddeutschen Druckereien stammen. Daß sich von den bisher festgestellten 17, aus der Offizin SINGRIENERS stammenden Nachdrucken¹⁰ der LUTHER-Schriften nicht weniger als 5 in der Gemeindebibliothek auffinden ließen, läßt einen Schluß auf die frühe Verbreitung der LUTHER-Schriften zu: nicht nur die österreichischen Länder und vielleicht auch Böhmen, sondern auch Westungarn — etwa Sopron und Pressburg, — und wohl auch die oberungarischen Bergstädte bezogen die in großen Mengen verbreiteten LUTHER-Schriften aus süddeutschen Druckereien, — nicht zuletzt von dem Wiener Buchdrucker SINGRIENER.

KÁROLY KARNER

„*Aegyptus Alexandrinus*“. EMICH Gusztáv a híres PHILLIPPS-gyűjtemény kiállításakor egy a XVI. század elejéről való kódexet vásárolt, amelynek tartalmát az árverési katalógusban így találta: „*Thesaurus adversus haereticos s. Cyrilli a Georgio Trapezuntio traductus cum dedicatione ad Alphonsum regem Aragoniae . . . — S. Basilio de divinatione filii et spiritus sancti adversus Eunomium a Georgio Trapezuntio traductus. — Ejusdem ad Amphilochem liber. — Aegypti Alexandrini opera. — Augustinus de spiritu et anima.*“ A kötet alaposabb megvizsgálásakor kiderült, hogy a benne foglaltakat SURRIANO velenzei követ 1513–1514-ben Budán másolta. Ezért azután FRAKNÓI Vilmos részletes ismeretést írt a kódexről, mint olyan könyvről, amely elveszett korvinák szövegét őrizte meg számunkra.¹

A kódexben foglalt negyedik darab, az *Aegyptus Alexandrinus* annak idején már a másolónak is problémát okozott, s most a név mint ismeretlen szerző, a mű mint elveszett korvina vonult be a tudományos irodalomba. Ki volt ez a rejtélyes AEGYPTUS ALEXANDRINUS, akiről az irodalomtörténet nem tud? Erre a kérdésre adunk feleletet a következőkben.

SURRIANO azt írja másolatában, hogy a kérdéses munkának címét nem találta a lemásolt kódexben, de a szöveg végén ez volt olvasható: „*Aegyptus Alexandrinus ex-*

⁸ Vgl. BENZING, a. a. O. Nr. 837 und 962; LANG a. a. O. Nr. 5 und 4.

⁹ Freundliche briefliche Mitteilung von Herrn D. Dr. Volz.

¹⁰ LANG a. a. O. S. 283/3

¹ FRAKNÓI Vilmos: *A Korvina-könyvtárban másolt kéziratok Emich Gusztáv gyűjteményében*. Magy. Könyvszle. 1901. 337–348. l. — A kódex ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában van, jelzete Clmae 371. (BARTONIEK E.: *Codices Latini medii aevi*. Budapestini 1940. 324–326. l.)

plicit". Azután így folytatja: „Hunc librum complevi scribere die prima Decembris MDXIII. Bude. Fuit autem habitum et transumptum ab exemplari quodam habito in libraria regia. Et hunc librum sequitur alius liber Lactantii Firmiani de ira et furore Dei. Et ego quia libellus hic jacet sine titulo, ignoraveram, cuius auctoris fuerit istud Aegyptii Philosophi, si ipsius Lactantii vel alterius.” SURRIANO tehát az AEGYPTUS ALEXANDRINUS nevet még nem szerzőnek vette, hanem a mű címének. Csak azt nem tudja megmondani, ki a szerző, a kódexben található következő szöveg írója, LACTANTIUS-e vagy valaki más.

A félreértést a PHILLIPPS árverési katalógus készítője követte el, amikor Aegyptus Alexandrinus műveiről beszél („Aegypti Alexandrini opera”), s ezt a tévedést vitte tovább HEVESY és FÓGEL az elveszett korvínak jegyzékeiben, HEVESYNél (forrásmegjelölés nélkül) „Aegypti Alexandrini Opera.² — AUGUSTINUS: De spiritu et anima”, FÓGEL József jegyzékében „Alexandrini Aegypti opera”, (hivatkozás FRAKNÓI cikkére)³. Pedig FRAKNÓI, bár a művet és szerzőjét nem tudta fölismereni, nem beszél *Aegyptus Alexandrinus munkáiról*, hanem ismeretlen szerzőt mond: „... abban a kéziratban, amelyből lemásoltatott ez a munka, címe nem volt megjelölve, és a másoló kétségben volt az iránt, hogy ki a szerzője. Ezt én sem vagyok képes megállapítani. A munka párbeszéd, melyet Aegyptus nevű alexandriai bölcsész folytat Euxites bölcsésszel, kit útjában Athen felé a vihar az egyiptomi partra vetett ki. Társalgásuknak tárgyul a lélekről szóló tan szolgál, amint azt a régi görög és a későbbi neo-platonikus bölcsészek fejtegették. Kétes tehát, hogy a keresztény időszámítás első századaiban virágzó, vagy a XV. században új életre ébresztett neoplatonikus bölcsészeti iskola mesterei közt kelljen keresnünk a szerzőt.”⁴

FRAKNÓI helyesen állapította meg, hogy *Aegyptus Alexandrinus* nem szerző, hanem egy párbeszédés filozófiai munka egyik szereplője.

Hogy a szerző valójában kicsoda és hogy melyik munkája szerepel itt latin fordításban, arra a feleletet egy Bécsben őrzött korvina adja meg. Ez a korvina az Österreichische Nationalbibliothek Cod. Lat. 259. sz. kódexe. Mindössze 40 folióból áll, s benne a következő két munka van: 1. AENEAS GAZZEUS: *Theophrastus sive de immortalitate animae dialogus, interprete Ambrosio Traversari.* — 2. LACTANTIUS: *Divinarum institutionum epitome.* Kötése újabb, a címer az első lapon eltörölve, helyén I[ohannes] A[lexander] B[rassicanus] betűk. A címer körüli díszítés HOFFMANN Edit megállapítása szerint Budán utólag került⁶ az 1451-ben másolt és Firenzében fehér indafonattal díszített kódexbe. Korvina-voltának éppen ezt tekintették bizonyítékául az IAB betűkön kívül. (BRASSICANUS ti. több korvínát vitt magával Budáról.)

A kódex belső tábláján a következő jegyzék olvasható: „In hoc volumine continentur:

Aegyptus Alexandrinus.

Lactantius de ira dei.

Lactantius de opificio dei sive hominis formatione.

Augustinus de spiritu et anima.

Epitome libri VII. in Lactantium.”

² HEVESY, André de: *La bibliothèque du roi Mathias Corvin.* Paris 1923. 86 l.

József jegyzékében „Alexandrini Aegypti opera”, (hivatkozás FRAKNÓI cikkére).³ Pedig

³ *Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára.* Írták: FRAKNÓI Vilmos, FÓGEL József... Budapest 1927. 80 l.

⁴ FRAKNÓI i. h.

⁵ CSAPODI Csaba: *A fönnyaradt hiteles korvínak jegyzéke.* 146. sz. (CSAPODI Csaba — CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára — SZÁNTÓ Tibor: *Bibliotheca Corviniana.* Budapest 1967.) és u. o. CVII. t.

⁶ HOFFMANN Edit: *Mátyás király budai műhelyének első címerfestője.* Magy. Könyvszle. 1923. 171 l.

A felsorolt öt cím közül a középső három át van húzva, a kötetben pedig ma csakugyan mindössze az 1. és 5. címben jelzett két munka található meg. Még pedig az első így kezdődik: „Aegyptus Alexandrinus Latine conversus a Sancto viro Ambrosio monacho Florentino”, és így végződik: „explicit Aegyptus Alexandrinus.” A mű kezdete fölött pedig BRASSICANUS írásával ez áll: „Aeneas platonici Dialogus de Immortalitate animae.” SURRIANO tehát ezt a munkát másolta le Budán anélkül, hogy tudta volna, ki a szerzője; ő LACTANTIUSRA gyanakodott, mivel ennek a munkája következett utána. BRASSICANUS azonban, a jól képzett humanista már rájött, hogy az V. században Gazaban retorikát és újplatonikus filozófiát tanító AENEASnak keresztény és neoplatonikus tanokat összegeyztetni igyekvő munkájáról van szó,⁷ ezért a szerző nevét és a mű címét a szöveg fölé odajegyezte. Hogy BRASSICANUS nem tévedett, azt megállapíthatjuk, ha összehasonlítjuk a szöveget *Aeneas Platonicus* 1516-i bázei kiadásával, amelyet FROBENTUSNÁL BEATUS RHENANUS rendezett sajtó alá.⁸

Mindebből nemcsak az derül ki, hogy *Aegyptus Alexandrinus* nem valamilyen szerzőnek a neve, hanem az is, hogy ebben az esetben nem elveszett korvínáról van szó, hanem a *kérdéses korvína ma is megvan* a bécsi könyvtár Cod. Lat. 259. sz. kódexeként. Viszont ugyanez a kódex még *egy olyan elveszett korvína* emlékét is fönntartotta (LACTANTIUS: *De opificio Dei sive hominis formatine*), amelyet SURRIANO nem másolt le, pedig a kódexben benne volt. A SURRIANO-kódex a belőle lemásolt *Aegyptus Alexandrinus* és a közvetlen utána szereplőként említett LACTANTIUS munka alapján most már szilárd bizonyítékot is szolgáltat arra nézve is, hogy a *Cod. Lat. 259. — Aeneas Gazaeus — hiteles korvína*.

CSAPODI CSABA

Két jelentős szerb könyvtár rendezésének elvi alapjai. ĐORĐEVIĆ a Matica srpska titkára és a *Letopis* szerkesztője nagy eréllyel vezette a Matica srpska könyvtárának rendezését és könyvállományának bővítését.¹ Határozott felfogása volt a Matica és a Thököly könyvtár céljáról és feladatáról. Szilárdabb alapokra akarta helyezni a szervezésüket, hogy fejlődési lehetőséget nyújtson nekik. 1858 március 1-én kelt levelében, melyet a Matica srpskához intézett, hangsúlyozottan kiemelte azokat az elemeket amelyek alapul szolgálhatnak a Matica könyvtárának valódi könyvtárrá való fejlődéséhez „melynek a népi jellege döntő”. Ezért tartja, hogy „szükséges lenne, hogy a Matica a sajtó útján közlétegye azt az óhaját és kimondja, hogy ezentúl előfizet minden szerb könyvre és újságra, hazánk bármely vidékén jelennek is meg, akár cirill betűsek, akár latin betűsek. A szerb könyvek után következneek nyomban más szláv könyvek és a nem szlávok közül azok, amelyekben a mi dolgainkról írnak.” Azonban a Thököly könyvtárnak tudományos könyvtárrá kell fejlődnie. Szerinte, ha „a Thököly féle könyvtár nem egyesül a Maticáéval, hanem megmarad önállóan, tekintettel kellene lennie a nemzeti irodalom mellett, amennyire csak lehet, más népek irodalmára, valamint némely tudományágra is. Halhatatlan alapítója minden bizonnyal azt szándékozott elérni vele, hogy egy emelkedettebb jellegű kölesönözzön neki, amikor minden szakterületről oly gazdagon

⁷ PAULY—WISSOWA: *Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft*. I. Stuttgart 1894. 1021./1022. h. (Aineias).

⁸ Aeneae Platonici Christiani de immortalitate animae, deque corporum resurrectione dialogus aureus, qui Theophrastus inscribitur, Ambrosio Camaldulensi interprete. Basel 1516, Froben. — A kiadás céljára Michael HUMMELBERG küldte BEATUS RHENANUS-nak a kéziratot, amely nem lehetett a Corvina-beli példány, mert szövege eltér attól.

¹ A szerkesztő előszava: *Letopis Matice srpske* 1858, 97. könyv. ĐORĐEVIĆ a XIX. századi szerb kulturális élet kimagasló alakja (1826—1900); pesti orvos, majd az újvidéki, végül a belgrádi nemzeti színház első igazgatója, lapszerkesztő, végül főiskolai tanár.

felékesítette remekművekkel, amelyek híven tükrözték a tudomány akkori állapotát.”²

Az 1858. március 10-i ülésen ĐORĐEVIĆ előterjesztette „írásbeli jelentését a Thököly- és Matica könyvtárról, amelyből kitűnik, hogy sem egyiknek, sem másiknak az állapota nem felel meg a mai szükségleteknek és ezért fölöttébb szükséges, hogy mindkettőt felújítsák a tudomány és irodalom mai állapotának megfelelően.” Ezért javasolja:

„1. hogy a Matica könyvtárának, melynek a könyvvállománya kisebb, anyagát összeírják és átnézzék, amely munka elvégzésére a javaslattevő felajánlja segítségét.

2. hogy minden szerb nyelvű irodalmi termék beszerzettessék akár ajándékozással, akár csere vagy készpénz vétel útján.

3. ami a más irodalmak válogatott alkotásait illeti, a javaslattevő hajlandó minden adott alkalommal azokra előterjesztést tenni a Társaságnak, valamint az összes beszerzett művekről a lapok hasábjain az olvasó közönséget értesíteni.”

Jovan ĐORĐEVIĆ előterjesztését azzal fogadták el, hogy a munkát „minél előbb befejezze és a Társaságnak arról jelentést tegyen.”³

1. A Matica srpska 1858 július 17.-i ülésén ĐORĐEVIĆ jelentést adott a könyvek összeírásának előkészületeiről: „A nagyérdemű Társaság ezévi március 10.-i 8-as számú határozatának értelmében tisztelettel jelentem, hogy mindent előkészítettem ami a könyvek összeírásához szükséges, különösképpen pedig beszerztem egy fontos művet: „Bibliothekenlehre von Petzholdt” mely minden könyvtár rendezéséhez multhatatlanul szükséges.”⁴

Az a könyv, amelyre Jovan ĐORĐEVIĆ jelentésében hivatkozik, lehetséges, hogy az első szakkönyv volt, melynek alapján szerb könyvtárt rendeztek, és mindenképpen jelentős könyvtárosi kézikönyv volt a maga idejében.⁵ A szerb Maticának egyik említett könyvtárában sem maradt meg a ĐORĐEVIĆ által 1858-ban beszerzett könyv. Vajon magával vitte a könyvet amikor távozott a Maticából, vagy esetleg a könyvtárból tűnt el? Tény, hogy a Matica srpska könyvtárának könyv és kézirat jegyzékében 1859-ben PETZHOLDT könyve már nem szerepelt.⁶

Az említett könyv szerzője ismert német bibliográfus, a drezdeni szász Királyi könyvtár könyvtárosa: Julius PETZHOLDT.⁷ Művének címe: *Katechismus der Bibliothekenlehre*, Leipzig, Verlag von J. J. Weber, 1856.⁸ A könyv még három kiadást ért meg: 1871, 1877 és 1890-ben.

2. Érdekes megemlíteni, hogy PETZHOLDT könyvtárosi kézikönyve megvolt a múlt században más szerb könyvtárakban is. A szentendrei Püspöki Könyvtárban megőrizték

² *Grada za istoriju Biblioteke Matice srpske*. I. knjiga, 1830—1864. Novi Sad, 1964, 135, 97

³ U.o. 2, 100

⁴ U.o. 2, 147, 107

⁵ Lazar ČURČIĆ: *Biblioteka Matice srpske od Bune do dolaska u Novi Sad*. Zbornik Matice srpske za društvene neuke, 1962, 32—33, 75; Dr. Božidar KOVAČEK: *Nastojanja Jovana Đorđevića za reformu Biblioteke Matice srpske*. Bibliotekar. 1963. 5. 356. Nada Radonić: *Pregled stručnog rada u Biblioteci Matice srpske*. Bibliotekar. 1963. 5. 368. U.o. mint a 2.147, 107 Božidar KOVAČEK: *Jovan Đorđević*, Novi Sad, Matica srpska, 1964.

⁶ *Spisak knjiga i rukopisa u Biblioteci Matice srpske*. U Novom Sadu, Štamparija Braće M. Popovica, 1899.

⁷ Julius PETZHOLDT (1812—1891) bibliográfus és a szász királyok könyvtárosa volt 1839—1887-ig. Fő művei: *Bibliographia Dantea ab anno 1865 inchoate 1888*; *Catalogus bibliothecae Theocriteae 1866*; *Anzeiger für Literatur und Bibliothekwissenschaft 1840—1886*; *Bibliotheca bibliographica 1846*.

⁸ *Katechismus der Bibliothekenlehre von Julius Petzholdt*. Mit 17 in den Text gedruckten Abbildungen und 15 Schrifttafeln. — Leipzig, Verlagsbuchhandlung von J. J. Weber, 1856. A könyv a Weber's illusztrált *Katechismen* sorozatban jelent meg.

a könyv 1856-os kiadását.⁹ Nagyon valószínű, hogy Arsenije STOJKOVIĆ püspök is azért szerezte be a könyvet, mint Jovan ĐORĐEVIĆ: hogy rendezzék a budai Püspöki Könyvtárat. Az Újvidéki Szerb Főgimnázium Könyvtárának megvolt az első és második kiadása is. Sajnos csak a második kiadás maradt meg.¹⁰ A belgrádi Nemzeti Könyvtárban (Narodna Biblioteka) szintén megvolt mindkét kiadás ami világosan kitűnik a könyvtár 1870-és 1880-as évi katalógusából.¹¹

PETZHOLDT könyve volt tehát minden valószínűség szerint az a kézikönyv, amelynek alapján a szerb könyvtárakat a múlt század második felében rendezték. Ez minden bizonnyal a szerb könyvtárügy még fel nem tárt korszakának egyik ritka adata.

3. PETZHOLDT könyvtárosi Katechismus-ával akkor tűnt fel, amikor a könyvtár-tan elég rohamos fejlődésnek indult. Egész sor teoretikussal találkozunk a múlt század első felében: SCHRETTINGER-től¹² kezdve, ERBERTEN¹³ és MOLBECHEN¹⁴ keresztül egészen SCHMIDT-ig¹⁵, ZOLLER-ig,¹⁶ és PETZHOLDT-ig. SCHRETTINGER vetette meg a könyvtári munka tudományos alapjait, s kidolgozta a könyvtárak rendezésére és a könyvek beszerzésére vonatkozó útmutatásait. SCHRETTINGER szerint a könyvtáros nem csak olyan személy aki könyvvel foglalkozik, feladata az, hogy az összegyűjtött könyvekből könyvtárat alkosson, amelynek nem szabad öncélúnak lennie. PETZHOLDT azt vallja: a könyvtáros nemcsak „custos bibliothecae” még kevésbé csak könyv-begyűjtő és rendszerező. A könyvtárosnak széles, sokoldalú irodalmi és kutatói műveltsége kell, hogy legyen. Az ő feladata az, hogy tájékoztassa a tudományos világot a könyvtárak ismeretlen, meg nem jelölt kéziratairól. Petzholdt *Katechismus*-ában sok elméleti megállapítás van, melyeket még ma is fenntartás nélkül elfogadhatnánk.

4. Amikor Jovan ĐORĐEVIĆ hozzáfogott, hogy a pesti Matica srpska e két könyvtárát rendezze, a Matica könyvtárának könyvvállománya 1700 könyvből, a Thököly könyvtár 4000 könyvből állt. Céljuknak és nagyságuknak megfelelően óhajtotta rendezni a könyvtárakat.

Jovan ĐORĐEVIĆ mindkét könyvtárat bizonyos mértékben rendezve találta. 1843-ban Jovan SUBOTIĆ elkészítette a könyvek „betűrendes katalógusát”, a polcokon pedig „a szerző neve szerint (ábécé sorrendbe) betűrendbe szedte.”¹⁸ Toma Teodorovic, a Matica első fizetett könyvtárosa, 1844-ben összeírta mindkét könyvtár könyvvállományát, mégpedig a könyvek címe szerint és formátumuk szerint rakta össze. Nagyon valószínű, hogy Toma TEODOROVIĆ THÖKÖLY könyvtárának anyagát is a Matica könyvtárához kapcsolta, együtt kezelte. A katalógusok nem maradtak fenn, de a Matica srpska ülésének jegyzőkönyvéből kitűnik, hogy a Matica könyvtárának létezett egy szerzők neve

⁹ Č. ŠULC szentendrei esperes és G. HUŽVIK, szentendrei püspöki könyvtáros előzékenységének köszönhetem, hogy megismerkedhettem ezzel a könyvvel, amiért ezúton is köszönetet mondok nekik.

¹⁰ *Spisak knjiga u biblioteci Srpske velike gimnazije novosadske*. A Godičnji izveštaj Srpske velike gimnazije za 1893 melléklete, 3992

¹¹ *Katalog Srpske narodne biblioteke u Beogradu. I.* (rész) deo. Stranska knjisevnost. Beograd, 1871, 9763, 417. old.; *Katalog Srpske narodne biblioteke u Beogradu, knjiga II.* Inostrana književnost. Beograd, 1880, 1673, 338. old.

¹² M. SCHRETTINGER: *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothekwissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekars in wissenschaftlicher Form abgefasst*. I. H. München. 1808.

¹³ F. A. EBERT: *Die Bildung des Bibliothekars*. 2. umgearb. Ausg. Leipzig, 1820.

¹⁴ Ch. MOLBECH: *Ueber Bibliothekswissenschaft oder Einrichtung und Verwaltung öffentlicher Bibliotheken*. Leipzig, Nach der 2. Ausg. des dän. Originals, 1933.

¹⁵ J. A. F. SCHMIDT: *Handbuch der Bibliothekswissenschaft der Literatur- und Bücherkunde*. Weimar, 1840

¹⁶ E. ZOLLER: *Die Bibliothekswissenschaft*, 1848.

¹⁷ A 2. jegyz.-ben i. m. 135, 97 l.

¹⁸ Uo. 58, 30

szerinti könyvkatalógusa.¹⁹ Subota MLADENOVIC is átrendezte a könyvtárat, a könyveket számozta és „rávezette” a katalógusra.²⁰ A jelentésből melyet az ülésen terjesztett elő kitűnik, hogy két példányban vásárolták és kapták ajándékba a könyveket, egyik a Matica könyvtárába, másik a Thököly könyvtárba került. Valószínű, hogy ő választotta szét a két könyvanyagot, s így találta később Jovan ĐORĐEVIĆ.

Az ily módon rendezett könyvtárak nem feleltek meg Jovan ĐORĐEVIĆ a Matica srpskára vonatkozó terveinek, az ő felfogásának a könyvszükséglet iránt, és az ő könyvtárak problémáira vonatkozó ismereteinek. Ezenkívül a Matica könyvtárának nem volt szakkönyvtárosa sem. Subota MLADENOVIC „a Thököly alapítvány felügyelője volt, amely hivattalal együtt jár a kiírt pályázat értelmében az ideiglenes manipulánsi, valamint a könyvtárosi tisztség is.”²¹ Đorđević tudta, hogy egy könyvtár rendezéséhez nem elegendő, ha az ember képzett, speciális szaktudásra is szüksége van. A Maticába való jöveteléig nem foglalkozott könyvtárral, noha ezt megelőzően már rendezte az Újvidéki Szerb Főgimnázium könyvtárát.

Jovan ĐORĐEVIĆ nem a maga elképzelése szerint fogott hozzá az említett két könyvtár rendezéséhez: korszerű kézikönyv volt a vezérfonala: Julius PETZHOLDT *Katechiz-musa*. Először jól felvértezte magát szaktudással, s csak aztán fogott hozzá a munkához. Az 1858 július 17-i ülésen jelentést nyújtott be, amelyben az alábbiakat kéri:

„Megfelelő mennyiségű nyolcad formátumú cédulát a könyvek címének (Titelcopien). Minden irodalmi mű, amely a könyvtárban található egy ilyen cédulára felírandó, amelyhez a mellékelt cédulán mintát szolgáltattam.

Pecsetet a könyvtár számára „Matica Srbska” felirattal, mely ráütendő minden könyvre és minden cédulára.”²²

Az 1858 október 21-i ülésen ezenkívül kérte a következőket:

„Néhány ív enyvezett papirost a könyvek számozása céljából.

Pecsetet, vagyis bélyegzőt a Thököly könyvtárnak, amely minden könyvre és cédulára ráütendő.

Egy könyvecskét melybe bevezettetnének azok a könyvek, amelyeket a könyvtárból olvasásra kivettek.

Végezetül, ha szükség mutatkozik, köttessék be a könyv, itt természetesen csak az olyan művekre gondolok, amelyek megérdemlik, hogy beköttessenek és amelyeknek a kötés valóban szükséges.”²³

5. ĐORĐEVIĆ felhasználva a korszerű könyvtártudomány tapasztalatait komolyan törekedett, hogy a két könyvtár berendezése némileg megközelítse az európai könyvtárak színvonalát.

Nagy valószínűséggel mondhatjuk, hogy ĐORĐEVIĆ el is végezte amit tervezett. Amikor eltávozott a Matica srpskából a *Srbski Dnevnik* felelős szerkesztőjének hivatását vállalva, az 1859. május 14-i ülésen a következőket jelentette: „a Matica és a Thököly könyvtár rendezve lett és az illető katalógusoknak az átírása folyamatban van, mellékelve azoknak a könyveknek a jegyzékét, amelyek a régi jegyzékben szerepelnek, de most a könyvtárakban nem találtattak meg . . .”²⁴ A rendezés egész munkáját a Thökölyánum 18 növendéke és Subota MLADINOVIC felügyelő segítségével végezte el.

6. A Thököly könyvtárat elkülönítve találta a Matica srpska könyvtárától. Ezt a felosztást meghagyta, mindegyiknek külön feladatot adva: „Fölöttébb hasznos

¹⁹ Uo. 70, 36—37 l.

²⁰ Uo. 89, 61 l.

²¹ Uo. 79, 56 l.

²² Uo. 147, 107. l.

²³ Uo. 153, 110. l.

²⁴ Uo. 162, 116—117. l.

lenne, ha a két könyvtár egyesíthető lenne. De ha ez nem lehetséges, akkor legalább arra az időre, amíg a két könyvtár együtt van, a könyvállomány kiegészítését és felújítását úgy kellene irányítani, hogy mindkét könyvtár ne vásárolja meg ugyanazt a művet, hanem mindkettő különfélélt, minekfolytán nagyobb sokoldalúság lenne elérhető.²⁵

Ezért a Thököly könyvtár könyveire a „Сава Тюкюли” felirat, a Maticáéra pedig „Матица Србска” bélyegző került.

Jelentéseiből nem tűnik ki, hogy újra leltározta-e a könyveket. Előtte már kétszer, sőt lehet, hogy háromszor is átletározták a könyvtárakat rövid idő alatt 1843-tól 1846-ig. Ezért valószínűleg csak a könyvek feldolgozását és katalogizálását végezte.

Minden könyvet nyelvek szerint osztott fel s ez még ma is látszik azokon a könyveken, amelyeket Đorđević a Thökölyánium növendékeivel számozott meg. Minden másféle nyelvű könyvesoportnak más jelzése, szignatúrája volt, amit a címlapra jegyeztek be, és a borítón levő vignettára írtak. A szignatúra a rövidítésből és a csoportban levő sorzámból áll: szerbhorvát könyvek jelzése Cpō, az orosz P, a román cirillbetűs: Pom, az olasz T, a francia φ, a zsidó ЧИВ, stb.

A kéziratos könyvek tekintet nélkül arra, milyen nyelven íródtak PyK jelzésűek. A könyvek formátum szerint voltak elhelyezve, de a formátumot nem jelölte.

A könyveket kartoték-lapokon dolgozták fel, vagy ahogy ĐORĐEVIĆ mondja: *nyolcadrétű* cédulákon. Ha ĐORĐEVIĆ PETZHOLDT utasításai alapján dolgozott, furesa, hogy az ő számára ez „mechanikus munka, csak kicsit több időt vesz igénybe.”²⁶ A jelentésében arra hivatkozik, hogy „ha a címek készen lesznek» vagy a” titulusok kiírásával végez, — valószínűleg a könyvek katalógus cédulán való feldolgozására gondolt. Kár, hogy az újra rendszerezett könyvtár katalógus cédulái nem maradtak fenn, hogy láthatnánk, mennyire követhette ĐORĐEVIĆ PETZHOLDT utasításait.

Az 1858. július 17-i ülésre írt jelentésében, melyben a könyvek összeírásához szükséges anyagot kérte, ígéri: „ha a könyvek címeírása készen lesz, örömmel fogok segíteni, hogy belőlük összeállítsuk a könyvtár számára oly szükséges katalógust; ebből kifolyólag nincs más hátra, mint, hogy a nagyérdemű Társaság szíveskedjék elrendelni, hogy a címkiírás minél előbb elkezdődjék . . .”²⁷ Úgy látszik először szerzők szerinti katalógust készítettek el. Hogy készült-e szakkatalógus is, arról nincs adat az íratárban és nem lehet rá következtetni abból sem, amit a Matica és Thököly könyvtárról Jovan ĐORĐEVIĆ idejében mondtak.

Katalógus készítés közben észrevett bizonyos hiányosságot mindkét könyvtárban, ezt akarta tervszerűen kiegészíteni. „Mindehhez szükséges elkészíteni a Matica könyvtárának könyvjegyzékét amely tartalmazza: 1. a szerb nyelvű könyveket 2. a szlávokat 3. más nyelven írottakat, amelyek a szerbeket vagy a szlávokat illetik. Így azonnal világosan kitűnik majd, mivel rendelkezünk ezekből a szakokból és mi az ami még szükséges.”²⁸

Jovan ĐORĐEVIĆ helyesen fogta fel a könyvtáros és a művelt ember feladatát: első és legfontosabb feladata megőrizni az értékes kéziratokat, melyeket sok veszély fenyeget kezdve a nedvességtől, a rovaroktól, a figyelmetlen kezeléig.²⁹ Tudta, hogy a Thököly könyvtárban megvan DUŠAN törvényének másolata „amelynek alapján Raić szerb történész átírta Dušan törvényét Történelmének IV. könyve számára és ajánlja hogy rendelkezjenek meg felvételt a kéziratból a Letopis számára, amely 10 ezüst forintba

²⁵ Uo. 135, 97—98. l.

²⁶ Uo. 147, 107. l.

²⁷ Uo. 147, 107. l.

²⁸ Uo. 135, 97—99. l.

²⁹ Jovan ĐORĐEVIĆ: *Jedan dan s Vukom. = Brankovo kolo. Sremski Karlovci, III/1897, 39—40. füzet, 1254—1258*

kerülne." Ezt az értékes kéziratot tudományosan fel is dolgozta és megjelentette a *Letopisban*.³⁰

A könyvtár rendezésekor revidéálták mindkét könyvtár anyagát a régi katalógusok alapján és így állapították meg, mi az, ami eddig eltűnt belőlük.³¹

A könyveket haza is vitték olvasni. Erre a célra külön könyvet vezettek be, nevezhetnének „Reverzális könyvnek”, hasonló, mint Milan SAVIĆ 1847-ben a belgrádi Olvasókörben.³²

A pesti Matica srpska üléseire írt jelentéseiben PETZHOLDT könyvtárosi kézikönyve terminológiáját alkalmazta. A könyveket lapokon, vagy cédulákon dolgozta fel (die Zettel); a katalógus cédulája „Titelkopien” — csakúgy mint *Petzholdté*; a lapokra kiírja a címeket (die Titel); a lap nyolcad formátumú (Octavbände); fűzött könyvek (geheftet); a füzet Band; a könyveket számozza, szignálja (numerieren); pecsétet, bélyegzőt használ (der Stempel), ami első eset a Matica srpska könyvtárában; a könyveket polcokra, repositoriumokra helyezi (Repositorien) stb.

Jovan ĐORĐEVIĆ, a Matica srpska titkára és a *Letopis* szerkesztője, nagy érdeklődést és alkalmazkodást tanúsított a kor fontos nemzeti feladata iránt — a Matica srpska könyvtárának rendezésével kiemelkedő helyet biztosított magának a szerb könyvtárosság történetében, különösen a Matica srpska könyvtárának történetében.

PETZHOLDT könyve jó támaszpontja volt szakmai téren, amit az üléseken tett jelentéseiben hangsúlyozott is. PETZHOLDT könyve a következő sajátosságaival vonta magára Jovan ĐORĐEVIĆ figyelmét: aktuális és modern volt a maga korában, teljes és áttekinthető, mert magában foglalta a könyvtár berendezéséhez szükséges legfontosabb elemeket és az addig ismert könyvtárosi kézikönyvek közül valószínűleg a legismertebb volt.

IVANKA VESELINOV

(Ford: CSÁKY S. PIROSKA)

Folyóiratkörözés az Egyetemi Könyvtárban 120 évvel ezelőtt. Az Egyetemi Könyvtár a múlt század első felében a fontosabb folyóiratokat körözte a professzorok közt. Az egyes számokat először a teológiai kar 7 tanára, azután a jogi kar 6, majd az orvosi kar 15 tanára kapta meg, innen küldték meg a 9 bölcsész professzornak.

A XIX. század közepén a legjelentősebb kritikai és könyvismertető lap a *Göttingische Gelehrte Anzeigen* volt. Az egyik, ma is meglevő köröző ív tanúsága szerint 82 napig tartott, amíg az 1847. évi I. kötet visszakерült a könyvtárba. A teológus professzorok kivétel nélkül, a jogászok egy kivétellel mind kézbe vették, vagy legalább maguknál tartották. Az orvosoknak már csak a fele tartott igényt a lapra, a bölcsészek közül pedig egyedül DEGEN János. Akadt olyan érdeklődő, aki csak egy napig tartotta magánál a folyóiratot, a leghosszabb átnézési időt, 8-8 napot két orvosnál találjuk, TOCNIÓ Lajosnál és SADLER Józsefnél.

A folyóiratkörözés rendszere természetesen nem felelt meg a korszerű könyvtári követelményeknek. A *Göttingische Gelehrte Anzeigennél* is láthatjuk, hogy majdnem három hónapig nem juthatott hozzá a többi olvasó. Valószínű, hogy a bölcsész professzorok — akiket pedig tartalom szerint leginkább érdekelt a lap — sem tudták kivárni a negyedéves késedelmet, és emiatt nem vették át a körözött példányt. Inkább más példányt néztek át,

³⁰ Jovan ĐORĐEVIĆ: *Zakoni careva Konstantina Velikog, Justiniana i Stefana Dušana*. Letopis Matice srpske. 99/1859. 1—56.

³¹ vö. 2. jegyz. 162, 116—117. l.

³² Novine Čitališta beogradskog, 24. és 31. I. 184

vagy egyénileg fizettek elő. Elég sok panasz hangzott el a körözött számok elvesztése miatt, az állományban így nehezen pótolható hiányok keletkeztek.

TOLDY Ferenc igazgató ezért a szabadságharc után megszüntette az egész rendszert. Folyóiratolvasószerződését rendezett be az Egyetemi Könyvtárban a professzorok és az egyetemen kívül álló tudósok részére, ahol ezek bármikor kezükbe vehették a legfrissebb lap-számokat.

VÉRTESEY MIKLÓS

Novinarstvo. Godina III. 1967. Broj 2—3. Jugoslovenski Institut za Novinarstvo. Beograd. 213 l.

A Jugoszláv Zsurnalisztikai Intézet kiadványának 1967. évi 2—3. száma a korábbi kötetekhez hasonló tartalmú és sokrétű tájékoztatást nyújtó tudományos publikáció. A sajtótörténeti rovatban FRAN VATOVEC és BORO MOKROV a Nagy Októberi forradalomnak az egykorú szlovén és makedón szocialista sajtóban keltett visszhangjáról számol be. A zsurnalisztika szervezeti kereteit bemutató közlemények közül kiemelkedik az új csehszlovák sajtótörvény ismertetése, Uwe MAGNUS-nak a hamburgi Hans BREDOW Rádió és Televízió Tudományos Intézet tevékenységével és Miodrag Žika ABRAMOVIČ-nak a Jugoszláv Újságíró Szövetség új alapszabályaival foglalkozó cikke. A tömegkommunikáció elméleti kérdéseit tárgyalják Igor LEANDROV-nak „Kommunikációs csatornák, információs elemek, információ csoportok” című, Alex S. EDELSTEIN-nek „Fejlődésben lévő kommunikáció vizsgálata koncepciós modell segítségével” című és Mieczyslaw KAFEL-nek „Módszerek és specializálási lehetőségek az információ kutatásnál” című tanulmányai. Társadalmi—ideológiai jellegű összefoglalást ad Milo PAPOVIČ „Társadalmi kritika a sajtóban, a rádióban és a televízióban”, Muhamed NUHIČ „A sajtó, mint a társadalom szabad szószeke” címmel. Speciálisan a rádió és a televízió problémáival foglalkozik Hrvoje MACANOVIČ-nak a „Rádió és televízió interjú” című módszertani elemzést nyújtó, de gyakorlati célokat is szolgáló tanulmánya. Statisztikai irányú közlemények tájékoztatnak a jugoszláv helyi, nemzetiségi és egyházi jellegű időszaki sajtótermékekről, továbbá a napilapok és hetilapok példányszámairól, valamint a rádió és televízió előfizetőkről. A zsurnalisztika időszerű kérdései közül nem hiányoznak a kötetből a közelmúltban tartott szakmai kongresszusok beszámolóit, a legújabb szakkönyvek ismertetései és a külföldi szakfolyóiratok szemléje sem.

KINDLOVITS KÁLMÁN